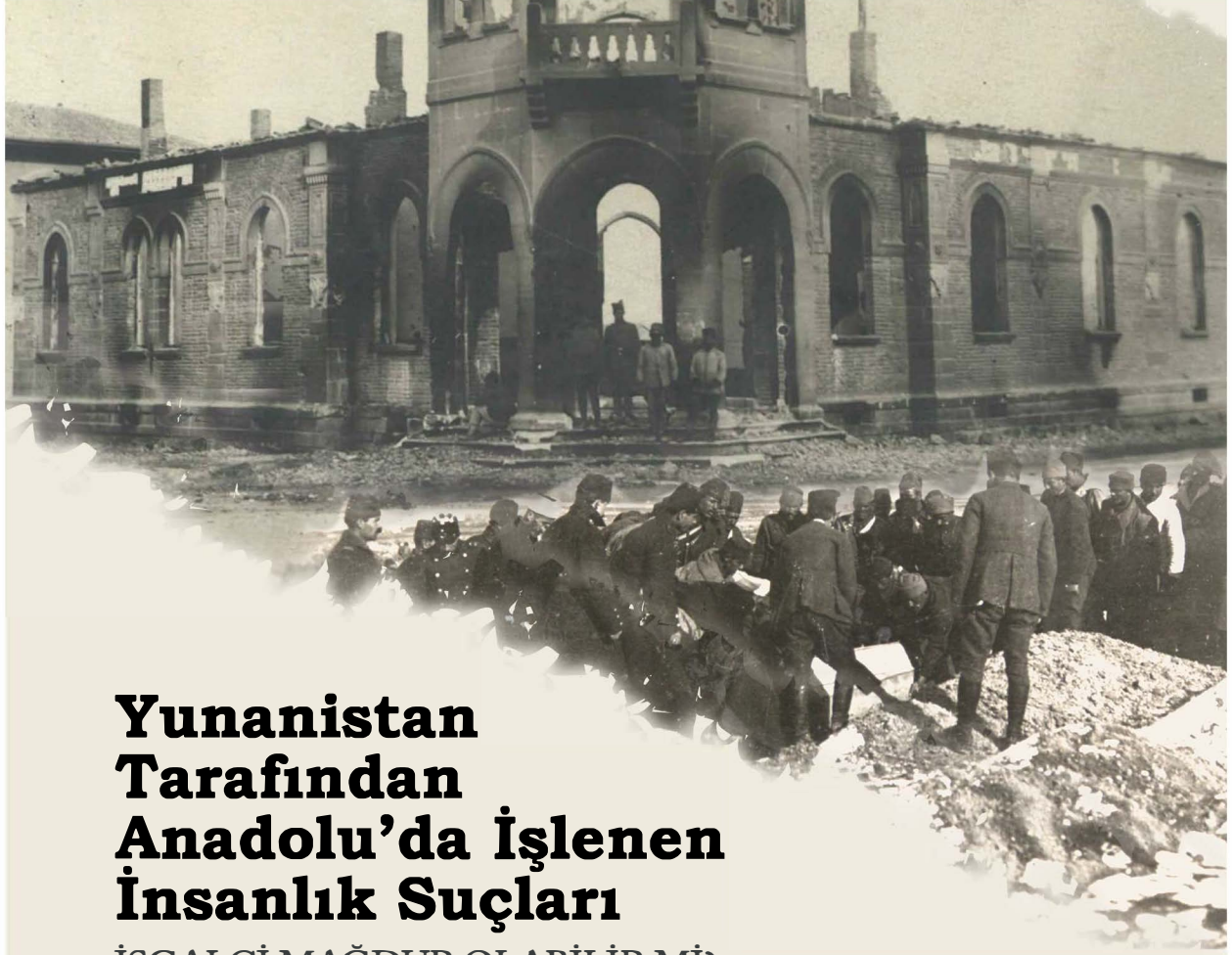

Yunanistan Tarafından Anadolu'da İşlenen İnsanlık Suçları

İŞGALCİ MAĞDUR OLABİLİR Mİ?

(17 MAYIS 2022)

SEMPOZYUM BİLDİRİLER KİTABI

Yayına Hazırlayanlar
Uğur Cenk Deniz İmamoğlu-Sevcan Tatar

TÜRK TARİH KURUMU

**YUNANİSTAN TARAFINDAN ANADOLU'DA
İŞLENEN İNSANLIK SUÇLARI:
İŞGALCİ MAĞDUR OLABİLİR Mİ?
17 MAYIS 2022
SEMPOZYUM BİLDİRİLER KİTABI**

Yayına Hazırlayan
Uğur Cenk Deniz İmamoğlu ♦ Sevcan Tatar

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI VIII. DİZİ - SAYI: 43

Sertifika No: 43191

Yunanistan Tarafından Anadolu'da İşlenen İnsanlık Suçları: İşgalci Mağdur Olabilir Mi?
17 Mayıs 2022 Sempozyum Bildiriler Kitabı

The Crime Committed by the Greeks Against Humanity in Anatolia Could The
Occupier be Considered as Victim ?

Yayına Hazırlayanlar

Uğur Cenk Deniz İmamoğlu ♦ Sevcan Tatar

e-ISBN 978-975-17-5924-5

DOI: 10.37879/9789751759245.2024

Sayfa Tasarımı

Elif İrem Doğan Demir

Kapak Tasarımı

Emine Çakır

Türk Tarih Kurumu

Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA

Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98

ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve
iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

Bildiri kitabında yer alan bildiri metinlerinin sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	VIII
Millî Mücadele Yıllarında Samsun ve Çevresinde Pontusçu Faaliyetler ve Alınan Askerî Tedbirler	1
Bünyamin Kocaoglu	
Yunan İşgal ve Eylemlerinde Dinî Motivasyon: Atina ve İstanbul Rum Kiliselerinin İşgallere Yönelik Tutumları.....	39
Ramazan Erhan Güllü	
Yunanistan'ın Anadolu'da İşgalleri ve Soykırım Siyaseti	59
Mustafa Turan	
Zalimden Mazlum Çıkarmak: Bir Soykırım İcadı Çabası	83
Yüksel Küçük	
Asker Anılarında Anadolu'daki Yunan Mezalimi	99
Nilüfer Erdem	
The Silent Truth: Greece's Atrocities and Crimes Against Turkish Population	111
Teoman Ertuğrul Tulun	

Yunanistan'ın Anadolu'da İşgalleri ve Soykırım Siyaseti

Mustafa Turan*

Giriş

20. yüzyılın başlarında oluşan gruplaşmada tarafsız kalamayan ve İttifak Devletleri safında I. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, dört yıl süren savaşın sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaştan yenik olarak çıkmıştır. Mütarekenin sıradan bir ateşkes olmadığı kısa bir süre sonra anlaşılacaktır. Mütarekede yer alan hükümler galip devletlere bütün Osmanlı ülkesinin paylaşılması için gerekli imkânı veriyordu. Galip devletler, mütarekenin 7. maddesi ile dile-dikleri yerleri işgal etme hakkını elde ettikleri gibi Osmanlı askerinin terhis edilmesiyle de işgallere karşı direnme gücünü kırmışlardır.

Mütareke görüşmeleri sırasında Osmanlı Devleti temsilcisi Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in istek ve itirazları dikkate alınmadığı gibi Osmanlı Hükümeti'nce verilen talimat-namede işaret edilen konularda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Mütareke-namenin bazı maddeleri o kadar müphem kaleme alınmıştı ki Türkler açısından hiç de iyi olmayacak yorumlara açıktı. Rauf Bey, talimat-namede açıkça belirtilen “memleketin hiçbir noktasına askeri kuvvet çıkarılmayacaktır.” maddesi ile “Yunan harp gemilerinin girmesine müsaade edemeyiz.” maddesine istinaden itirazlarını sürdürmüştür. Rauf Bey, özellikle mütarekenin 7. maddesinin muğlak olduğu ve istismara açık bulunduğunu dile getirmişse de bir karşılık bulamamıştır. Hakeza galip devletler tarafından Anadolu'da gerçekleştirilecek işgallerde Yunanlıların yer almamalarını özellikle istemişse de bu istek karşısında şifahi teminat verilmiş, verilen teminat mütarekede yer almamıştır. Amiral Calthorpe, bu konuda mütarekenin imzalanmasından hemen sonra Türklerin arzusu lehine hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmayı vadetmiştir.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, mustafa.turan@ahbv.edu.tr ORCID: 0000-0001-5676-5043
DOI: 10.37879/9789751759245.2024.59

Calthorpe, gerçekten de 31 Ekim'de Londra'ya gönderdiği telgrafta Türk heyetinin ricalarını bildirmiştir. Aynı gün toplanan İngiliz Savaş Kabinesi'nde Calthorpe'un telgrafında belirttiği konular görüşülmüştür. İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair herhangi bir suretle Türk Hükümeti'ne teminat verilmesi, "Durumun gerektirdiği gerçeklerin Türk zihniyetine müessir surette yerleşebilmesinin ancak böyle bir işgal ile mümkün olacağı..." ifadesi ile reddedilmiştir. Yine Yunan gemilerinin İstanbul'a sokulmaması konusundaki Türk ricasının kabul edilemeyeceği, ancak bu gemilerin mümkün mertebe arka safta tutulmak suretiyle bir tertibe konulacağı Amiral Calthorpe'a bildirilecektir¹.

Mütareke, tehlikeden uzak bir anlaşma olarak telakki edilmişse de bazı endişeleri de barındırmaktaydı. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın ifade ettiği gibi "...mütareke mutedil sayılabilirdi. Ancak galip devletler ahde vefa gösterebilecekler miydi? Yoksa bir kin ve intikam politikası mı güdeceklerdi?"² Bu endişenin yersiz olmadığı mütarekeden hemen sonra Anadolu'da başlayan işgallerde anlaşılabilmektedir. 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul galip devletler tarafından işgal edildiği gibi Averof zırhlısı ile dört Yunan muhribi de işgalde yer almıştır³. Gerek mütareke görüşmeleri gerekse mütarekede yer alan hükümler ve İstanbul'un işgalinde olduğu gibi mütarekenin uygulanış tarzı Anadolu'daki işgallerde Yunanlıların da bulunacağını gösteriyordu.

I. Dünya Savaşı sırasında müttefik devletler, aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Anadolu topraklarını paylaşmışlardı. Bu anlaşmalarda Yunanistan'ın adı dahi geçmemektedir. Ancak İngiltere, bu anlaşmalarla Batı Anadolu bölgesi İtalyanlara bırakıldığı halde bir hayli geç de olsa İtilaf Devletleri safında savaşa katılan Yunanistan'a İzmir ve çevresinin bırakılmasını istiyordu. Paris Konferansı'nda İzmir'i işgale hazırlanan İtalya'nın itirazlarına rağmen İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmiştir. Dolayısıyla Yunanistan'ın Anadolu macerasına çekilmesi, işgalleri ve işgal siyaseti başta İngiltere olmak üzere dünyaya yeni bir düzen vermek isteyen Batılı devletlerin emperyalist siyasetlerine uygundu. Bu sebeple Yunanlıların Anadolu'da işgale katılmaları bilinçli bir tercih idi.

1 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1991, s. 27-28.

2 Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 2000, s. 27

3 Jaeschke, *age.*, s. 29.

Meseleye Yunanistan açısından bakılırsa bu gelişme Yunan Megali İdeası (Büyük Ülküsü) açısından büyük bir fırsattı. 1821 Mora isyanından itibaren Batılı devletlerin destek ve himayesinde sürekli toprak kazanan Yunanistan'ın, Balkan Savaşlarında elde ettikleriyle cüreti iyice artmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başında, 1915 Çanakkale Savaşları sırasında Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında yer almak isteyen Yunan Başbakanı Venizelos'un gayretlerine rağmen Kral Konstantin'in karşı çıkması sonucu Yunanistan ancak 1917 yılında savaşa katılabildiği⁴. Savaşın sonunda Yunanistan'ın millî emellerine bir adım daha yaklaşmış olduğunu düşünen Venizelos, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında savaşa girmesine karşılık Batı Anadolu'da toprak verilmesi vaadini değerlendirmek istiyordu.

Bu arada savaş sonrası durumu görüşmek ve kalıcı barışı sağlamak üzere 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Konferansı'nda toplanan galip devletler, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Bulgaristan ile antlaşmalar imzalamış, Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşma ise en sona bırakılmıştı. Galip devletlerin, Osmanlı mirası üzerinde anlaşmakta güçlük çektikleri asıl mesele, 1917 yılında imzaladıkları St. Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya'ya bırakılacak topraklar olmuştur. Akdeniz'i kontrol edecek kuvvetli bir İtalya, İngiltere ve Fransa için önemli bir tehdit oluşturabilirdi. Ayrıca Paris'te görüşmeler devam ederken başlamış olan Türk direnişi İngiltere'yi oldukça tedirgin etmişti. Lloyd George, muhtemel bir Türk başarısının başta sömürgelerinde olmak üzere Müslüman halklar üzerinde yapacağı etkiyi düşünerek Türklerin kesin olarak yenilmele-ri ve teslim olmalarını istiyordu. Halife de İngilizlerin kontrolünde olmalıydı. İngiltere'nin 18. yüzyıldan beri sömürgelerinde uyguladığı politika şimdi de geçerliydi. İstenilen sonuç alınamaz ise kaba kuvvete ve askerî müdahaleye başvurulmalıydı. Asiler er-geç İngiliz gücüne boyun eğeceklerdi⁵. İngiltere'nin bu politikası için yegâne vasıta Yunanistan gözüküyordu. Bununla birlikte hem Yunanistan'ın askerî gücünden hem de Türkiye'nin gerçekten tükenmiş olup olmadığından kuşku duymaktaydılar. İngiliz Genelkurmayı, Yunanistan'ın Anadolu ile ilgili talepleri konusunda Yunanların işgale kal-

4 Kral Konstantin ile Venizelos arasındaki mücadele konusunda bkz. Gürhan Yellice, "Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan: Çanakkale'den Milli Bölünmeye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, 2016-Bahar, s. 235; Murat Köylü, "Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909- 1922) İstiklal Harbine Etkisi", *Toros Üniversitesi, İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, II/4, Aralık 2015, s. 31 vd.

5 Berthe George-Gaulis, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul 1981, s.41.

kışmasının sürekli tedirginlik yaratacağı ve büyük ihtimalle Türklerin o toprakları yeniden ele geçirmek için harekete geçeceklerini düşünüyordu⁶.

Paris Konferansı'nda Venizelos, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi halinde İtilaf Devletleri'nin uğrunda savaşmış oldukları prensiplerin çiğnenmiş olacağını ifade ile gerekçesini Wilson ilkelerinin 12. maddesinde geçen "...Türk egemenliği altında bulunan diğer unsurlara özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması..." hükmüne dayandırıyor. Venizelos'a göre Batı Anadolu Antik Avrupa medeniyetinin doğduğu yerdi ve buradaki nüfus yoğunluğu Yunanlıların/Rumların lehine idi. Bu itibarla Wilson prensipleri esasında düşünülürse Batı Anadolu'da İzmir başta olmak üzere tatmin edici bir coğrafyanın Yunanistan'a verilmesi devletlerarası hukukun da gereği idi⁷. Venizelos 3 Şubat 1919'da Paris Konferansı'nda Arnavutluk'un güney bölgesini, Kuzey Epir olarak adlandırılan bölge ile Trakya'yı, birkaç adayı ve Anadolu'dan da Marmara'nın güney sahilinin ortasından yaklaşık 400 mil güneye, İzmir'e inen kesime kadar Yunanistan'a verilmesini istemiştir. Aynı zamanda Yunanistan'ın İstanbul'u istemediğine özellikle dikkat çekmiştir⁸.

İtalya ise İtilaf Devletleri ile yapmış olduğu anlaşmalarda kendisine vaat edilen yerleri, herhangi etnik bir esasa dayanmaksızın almak istiyordu⁹. Bu itibarla da İtalya'nın toprak talepleri Wilson ilkelerine de uygun değildi. Neticede İtalya'nın Akdeniz'de kendileri için tehlikeli olabilecek nüfuzunu engellemeyi düşünen İngiltere ile Fransa, bu anlaşmaya Rusya'nın imza atmamasını hukuki gerekçe olarak göstermişler ve anlaşmanın hükümsüz olduğunu açıklamışlardır.

5 Şubat 1919 tarihinde Yunanistan'ın arazi isteklerini incelemek üzere bir komisyon kurulmuş, komisyon 30 Mart 1919 tarihinde İzmir bölgesinin Yunanistan'a bırakılmasını tavsiye etmiştir. Söz konusu komisyonun hazırlayacağı rapora itibar etmeyeceği anlaşılan İtalya, 21 Mart 1919'da konferansta, Antalya'yı işgal etmek taleplerine de beklediği desteği alamamıştır. Bunun üzerine Paris Konferansı'ndan bağımsız hareket etmek kararıyla İtalya, bu-

6 Margaret McMillian, *Paris 1919*, çev. Belkıs Dişbudak, Ankara 2001, s. 348.

7 Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, VII/2, Temmuz 2019, s. 210-212.

8 McMillian, *age.*, s. 345.

9 Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda...", s. 215.

rada asayişin olmadığı gerekçesiyle 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmiştir¹⁰. İtalya'nın Antalya'yı işgali, St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın geçerli olduğu iddiasına istinaden kararlılığını göstermek amacına matuf görünüyordu. İngiltere ve Fransa'nın Antalya'nın işgali karşısında sessiz kalmalarına rağmen İtalya'nın, İzmir'in işgaline cesaret edemediği anlaşılmaktadır. Yüksek Konsey'in diğer üyeleri arasında ilişkilerin gerilmesi üzerine İtalyan temsilciler 24 Nisan 1919'da konferansı terk etmiştir. St. Jean de Maurienne Anlaşması ile elde ettiği kazanımlarından vazgeçmek istemeyen ve konferansta alınacak olan kararları dikkate almayacak gibi görünen İtalya'nın Anadolu'da işgalleri devam etmiştir¹¹. 6 Mayıs 1919 günü toplanan Yüksek Konsey'de İtalyanların Anadolu'daki işgallerinin durdurulması gerektiğini ifade eden Lloyd George, Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki Yunanlılar/Rumları korumak için İzmir'e asker çıkarmasını teklif etmiştir. İtalyanların St. Jean de Maurienne Anlaşması'na dayanarak zorluk çıkaracağı düşünülmmesine rağmen Lloyd George'un teklifi desteklenmiş ve böylece İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesine izin verilmiştir. İşgalin gerekçesi de Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi olacaktır. 12 Mayıs 1919 tarihinde yapılan toplantıda Yunanlıların İzmir'e asker çıkaracakları İtalya'ya bildirilmiş, İtalyan Başbakanı Orlando da bu kararı kabul etmek zorunda kalmıştır¹².

İtalya ve Yunanistan'ın toprak talepleri/hâkimiyet iddiaları üzerine yaşanan karmaşa ile İngiltere ve Fransa'nın kendi menfaatleri istikametinde yürüttükleri siyaset, Paris Konferansı'nda Yunanistan'a bırakılacak olan arazinin sınırlarını belirsiz bir hale getirmiştir. Gerek 1915'te İzmir ve civarının vaat edilmesi şartını Yunanistan'ın yerine getiremediği kanaati, gerekse 12 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin Anadolu topraklarının paylaşılması anlamına gelmeyeceği yönünde İtalya'ya bildirilen ifadeden anlaşılacağı gibi Yunanistan'ın kazancı, işgallerden sonra göstereceği askerî ve diplomatik başarıya bırakılmış gözükmektedir.

Bütün tereddütlere rağmen, İtalya'nın bir anlamda saf dışı edilmesiyle Paris Konferansı'nda alınan karara uygun olarak Yunanistan, Anadolu macerasına atılacaktır.

10 Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/26, 1993, s. 396-397

11 Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda...", s. 216.

12 Hasan Demirhan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVIII/4, 2019, s.1531.

Anadolu'da Yunan İşgal ve Mezaliminin Başlaması

Önce mütareke hükümlerine uygun olarak İngiliz Visamirali Calthorpe tarafından 14 Mayıs 1919 günü sabahleyin 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa ile İzmir Valisi İzzet Bey'e birer nota verilerek İzmir istihkâmları ile müdafaa tedbirlerini haiz arazinin, mütarekenin 7. maddesine dayanarak İtilaf Devletleri'nce işgal edileceği bildirilmiştir. Aynı gün Amiral Webb tarafından da Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya da bir nota verilerek, Paris Konferansı kararına göre İzmir istihkâmlarının İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmiştir. Daha sonra Amiral Calthorpe, Ali Nadir Paşa'ya ikinci bir nota¹³ vermiş ve İzmir'in Müttefik devletler adına Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini bildirmiş, şehirde gereken güvenlik tedbirlerinin alınmasını, bütün askerin Kışla'da bulundurulmasını ve işgalden sonra da Yunan kumandanının arzusuna göre hareket edilmesini istemiştir. Anlaşılan odur ki, Türk makamlarına önce İzmir istihkâmlarının İtilaf devletlerince işgal edileceği, sonra da İzmir şehrinin İtilaf Devletleri adına Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmek suretiyle Türklerin herhangi bir direniş göstermesinin önüne geçilmiş oluyordu.

İzmir'in 14 Mayıs 1919 tarihinde müttefik devletlerce müstereken işgali, mütareke hükümlerine uygun ve meşru telakki edilmiştir. Zira bu işgalde de mütarekenin meşhur 7. maddesine istinaden sadece İzmir istihkâmları işgal edilmiştir. İzmir'in işgal edileceğine itiraz edilmese bile bu işgalde Yunanistan'ın yer alabileceği ihtimali Türkleri tedirgin etmiştir. Çünkü daha önce Türk makamlarının Anadolu'da yapılacak işgallerde, Yunan kuvvetlerinin bulunmaması yönündeki istekleri dikkate alınmamış ve sonuçsuz bırakılmıştı. Nitekim 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'un işgalinde olduğu gibi 14 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinde de Müttefik kuvvetler içinde Yunan askerleri yer almıştır. Mütarekede İzmir'in işgali, hele işgalde Yunanlıların da bulunacaklarına dair bir kaydın bulunmaması söz konusu edilmemiş, gerekçeleri ne olursa olsun müttefiklerin uygulamalarına boyun eğilmiştir. Meseleye devletlerarası hukuk açısından bakılırsa müttefik devletler safında yer alan Yunanistan'ın diğer devletler gibi işgallere katılması meşru sayılacaktır. Asıl endişe Amiral Calthorpe'un ikinci notasında bildirdiği İzmir'in müttefik devletler adına Yunanlılar tarafından işgal edileceği hususudur ki, bu tercih de mütareke hükümlerine aykırı değildir.

13 Notanın asıl metni için bk. Jaeschke, *age.*, s. 265-266

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali kararı karşısında İtilaf Devletleri komiserlerine bir nota veren İstanbul Hükümeti, İzmir'in İtilaf Devletleri tarafından işgali konusunda Paris Konferansı kararına muhalefet etmeyeceğini ifade ile Yunanistan'ın işgale katılmasını protesto etmiştir¹⁴. Bu notada yer alan *Osmanlı Devleti'nin hiçbir parçasının ırk, tarih ve coğrafya açısından Yunanistan ile hiçbir alakasının olmadığı* ifadesi önemli olmakla birlikte galip devletlerin bu ifadeyi dikkate alması da beklenemezdi.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği anlaşıncı 14/15 Mayıs 1919 gecesi İzmir'de Yahudi Maşatlığı'nda (Bahri Baba Parkı'nda) bir miting yapılmıştır. İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nce bir beyanname bastırılarak halka dağıtılmış, toplanan halk, ateşler yakmış, tekbirler getirerek Yunan işgalini protesto etmiştir. Minarelerden salalar veriliyor, sokak aralarında davullar çalınıyordu. "Ey bedbaht Türk" diye başlayan Beyanname'de "Wilson Prensipleri adı altında senin hakkın gasp edilmekte ve namusuna tecavüz edilmektedir. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın?... " deniliyordu. Bu ifadeler asıl endişenin, bölgede yaşayan Rumların Türklerden daha fazla olduğu iddiasıyla/bahanesiyle İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'da bir kısım yerin Yunanlılara verileceği ihtimali olduğunu gösteriyordu. İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nce şehirde gerçekleşecek direnişin sivil halka zarar vereceği düşüncesiyle Ödemiş taraflarında işgale karşı direnilmesi yönünde bir karar alınmışsa da böyle bir direniş gerçekleşmeyecektir.

Yunan İşgal Siyaseti ve Soykırım

Bu gelişmelerden sonra 15 Mayıs 1919 sabahı, Yunan askerî birliğinin Punto (Alsancak) iskelesinden karaya çıkmasıyla İzmir'in işgali başlamıştır.

İşgal günü rıhtımdaki bütün binalar Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Elleri çiçekler ve bayraklarla dolu Rum kızlarının üzerlerinde de mavi-beyaz kumaştan dikilmiş elbiseler vardı. Rumlar sevinçten sarmaş dolaş sokaklarda dans ediyorlardı¹⁵. Yunan askerlerini karşılamak amacıyla Kordonboyu'na toplanan yerli Rumlar, ellerindeki Yunan bayraklarını sallıyorlar, "Zito Venizelos" diye bağırıyorlar ve büyük bir tezahüratla Yunan askerlerini selamlıyorlardı. Bandolar, Yunan milli marşını çalıyor, vapurlar ve fabrikalar sürekli

¹⁴ Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, C VI, İstanbul 1968, s. 2000, Belge no:105.

¹⁵ Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919.

düdük öttürüyor, başta Aya Fotini olmak üzere kiliselerin çanları da durmadan çalıyordu. Bandolar da Yunan milli marşını çalmaktaydılar¹⁶. İzmir Rum Metropoliti Hrisostomos Efendi ve rahipler diz çökmüş, ağlayarak ve ilahiler söyleyerek Yunan bayraklarını öpüyorlardı¹⁷. Metropolit Hrisostomos, Albay Zafriu'ya gelerek “*Hoş geldiniz*” dedikten sonra, Yunan milletin 3000 yıllık bir ayrılıktan sonra ve buradaki ırkdaşlarını Türklerin zulmünden ve esaretten kurtardıklarından dolayı Tanrı'ya minnet ve şükranlarını sunmuş ve sevinç gözyaşları içinde gelenleri takdis etmiştir. Takdis merasimi bittikten sonra Yunan askerleri yürüyüşe geçmiştir. Askerlerin önünde Rum gençlerinden bir grup ve bu grubun başında bir Rum palikaryası, bayrak taşıyarak Yunan işgal kuvvetlerine öncülük ediyordu¹⁸.

Punta iskelesindeki merasim bittikten sonra Kışla ve Hükümet Konağını işgal etmek üzere harekete geçen Yunan Evzon Bölüğü, saat kulesine geldiği sırada bir el silâh atılmıştır¹⁹. Atılan silâh ile bayrağı taşıyan Yunan askeri yere serilmiş, Yunan askerleri, panik içinde kaçmaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra toparlanan Yunan askerleri, Kışla'ya ateş açtılar. Diğer Yunan birliği de Hükümet Konağını abluka altına aldılar. Kışladan ve Hükümet Konağından esir olarak aldıkları Türkleri hakaretlerle “Zito Venizelos” diye bağırmaya zorlayarak iskeledeki Patris vapuruna götürdüler. Bu hengâmede birçok Türk subay, asker ve memur yaralandı ve katledildiler.

İşte hukukun dışına çıkarak katliamlar ve mezalime dayalı gerçek Yunan işgali bu ilk kurşun olayından sonra başlamıştır. Yunan işgalinin belgelere de “Yunan mezalimi” olarak yansıdığını görmekteyiz. Gerçekten de İzmir'in işgalinden başlayarak kurtarılmasına kadar Yunan işgaline uğrayan her yerde katliamlara girişilmiş, her türlü zulüm icra edilmiştir. Bu itibarla Yunan işgali, Yunan mezalimi ile eşdeğer görülmüştür.

¹⁶ Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, C I, Ankara 1959, s. 76; Nurdoğan Taçalan, *Eğede Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1970, s. 10.

¹⁷ Bayar, *age.*, C VI, s. 1793.

¹⁸ Asaf Gökbil, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın 1964, s. 77.

¹⁹ Milli Mücadele Tarihi'ne “İlk Kurşun” olarak geçen bu olayın nereden ve kim tarafından atıldığı bir hayli tartışmalıdır. İlk kurşunu, Yunanlılar Türklerin bir direnişi olarak değerlendiren Türk makamları, Yunanlıların girişecekleri katliamlara bir bahane olarak kendi içlerinden bir Rum tarafından atılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bk. Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 3. Baskı, Ankara 2014, s. 259-261.

Böylesine bir öfkenin, kin ve intikam duygusunun bir sebebi olmalıydı. İzmir'in işgalinden biraz önceye gidersek Balkan Savaşlarında Yunanlılar tarafından girilen insanlık dışı olaylar, katliamlar, zulümler henüz hafızalarda taze idi. Türklerin, Yunanlıların işgallere katılmamasını istemelerinin altında da bu gerçeklik yatıyordu.

Osmanlı toplumunda kesintisiz 700 yıl Osmanlı egemenliğinde yaşayan Rumlar, diğer unsurlara göre, hatta Türklere göre imtiyazlı bir durumdaydılar. Dil, din ve kültürlerine hiçbir müdahalede bulunulmayan Rumlara, divan ve elçilik tercümanlıkları, Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları gibi önemli görevler verilmişti. Ticari bakımdan da imtiyazlı bir konuma gelmişlerdi. Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir güce ulaşmışlardı. 19. yüzyılda 600 gemilik ticaret filosuna sahiptiler. Kısaca Rumlar, bu müreffeh durumlarına rağmen 1821'de isyan ettiler.

Yunan isyanında asilerin Osmanlı Devleti'ne karşı bir başarısı söz konusu değildir. Zira isyanın başlamasından sonuna kadar İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından desteklenen Rumların sivil halka karşı insanlık dışı hareketlere girişmekten geri kalmadıkları görülmektedir. 1827'de bu devletlerin donanmalarınca gerçekleştirilen Navarin baskınından sonra yine bu devletlerin baskı ve isteği üzerine onların himayelerinde 1830'da Yunan Devleti kurulmuştur.

Konunun diplomatik yönünü bir tarafa bırakırsak, 1821 tarihinde başlayan Yunan isyanında yaşananlar²⁰, Anadolu'da 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayan Yunan işgalini ve gerçekleştirilen mezalimi anlamamıza yardım edecektir. Zira gerek Yunan isyanı ve gerekse Balkan Savaşlarında (1912-13) gerçekleştirilen mezalim ile Anadolu'da gerçekleştirilen mezalim tesadüf olamaz. Yunan işgal siyasetinin bir gereği ve devamı olmalıdır.

Mart 1821'de başlayan Yunan isyanı bir ay içerisinde genişlemiş, daha önceden kararlaştırılmış bir işaret almışçasına ayaklanmışlar, yakaladıkları Türkleri kıyımdan geçirmeye girişmişlerdir. Bir şarkının "Hiçbir Türk kalmayacak; ne Mora'da ne dünyada..." sözleri ağızdan ağıza dolaşarak bir toptan yok etme savaşının başladığını ilan ediyordu²¹. Asilerin ilk bayraklarının üzerinde altı üste getirilmiş bir hilalin veya kesilmiş bir Türk kafasının üzerinde bir haç bulunmaktaydı²².

20 Bu konuda bk. Mustafa Turan-Musa Gürbüz, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suçlar ve Tarihi*, S. 1, Yaz 2006, Ankara, s. 9-42.

21 Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1998, s. 9.

22 Salahi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok

İngiliz yazar William St. Clair'e göre "Grekler arasındaki bu vahşice öç alma iştiağı, çok geçmeden katletme zevkine dönüşüyordu." Bir başka İngiliz yazar Davit Howarth da "Grekler bu cinayetleri işlerken herhangi bir nedenden aramıyorlardı. Kan dökme şehvetine kapıldıkları için öldürüyorlardı" demektedir²³.

Mora'da Kalavrita'dan sonra Patras ayaklanması ile ilgili olarak Fransız Konsolosu Pouqueville anılarında şunları yazmaktadır:

"Bu korkunç geceden sonra tekrar aydınlığı görebileceğime inanmadım. Tükenmek bilmeyen çılgınlık. 20 bin nüfuslu bir şehir yok oldu. Yunanlılar Türk mahallesini ateşe verdiler. Yollar cesetlerle doldu. Yunanlılar Patra'ya Türklere ölüm naralarıyla geldiler. Camilerde haçlı bayrak dalgalanıyordu. Papazlar birçok Türk çocuğunu vaftiz ettiler. Vostica'dan gelen Rum ayanların önlerinde, ellerinde her mızrakta beş Türk kellesi geçirilmiş olarak kendi adamları yürüyordu."

Kalamata, Livadia, Mesollogi, Vrahi'de yüzlerce Türk vahşice öldürüldüler. Navarin Müslümanları da aynı akıbete uğramışlar, "3000 kadarı öldürülmüş, Türk kadınları çıplak olarak üzerleri aranmış, kurtulmak isteyen kadınlar suda vurularak öldürülmüşler, Müslüman çocuklar denize atılarak boğdurulmuş, yavrular ise annelerinden kopararak kayalara çarpılarak canlarına kıyılmışlardır. Yarı çıplak ve korku içinde tutulan Müslüman kız ve erkek çocuklar daha sonra fahişe olarak satışa çıkarılmışlardır.²⁴ Justin McCarthy ise "Türkler, bazen ayaklanmanın coşkusu içinde ve eski efendilerin şimdi alt edildiğini görmenin mutluluğu ile hemen öldürülüyorlardı. Ama cinayetler önceden tasarlanarak ve soğukkanlılıkla işleniyordu. Kasabalardaki Türk halkının tümü toplanıp uygun bir yere götürülüyor ve orada kıyımdan geçiriliyordu." demektedir ve Tripolitza'daki olayı örnek olarak vermektedir:

"Üç gün boyunca zavallı Türk yerleşimciler, bir vahşi gürhunun şahvetine ve zulmüne teslim edildiler. Ne cinsiyet ne de yaş yönünden bir esirgeme yapıldı. Kadınlar ve çocuklar dahi öldürülmeden önce işkenceden geçirildiler. Kıyım öylesine büyük ölçekteydi ki, çetecilerin sergerdesi Kolokotronis'in kendisi bile kasabaya girdiğinde yukarı hisar kapısından başlayarak atımın ayağı hiç yere değmedi demektedir. İlerlediği zafer kutlama töreni yolu, cesetlerden bir örtüyle döşenmiş-

Edildiler", *Belleten*, S. 233, 1998, s. 110.

²³ Sonyel, agm., s. 110.

²⁴ Sonyel, agm., s. 113.

ti. İki gün geçince Müslümanlardan sağ kalabilmiş perişan durumda-ki insanlar, her yaştan ve cinsten aşağı yukarı iki bin kişi, çoğunlukla da kadınlar ve çocuklar, gaddarca toplanıp bitişik dağlardaki bir dere yatağına götürüldüler ve orada koyun gibi boğazlandılar.”²⁵

McCarthy, Yunan isyanı sırasında 25.000 kişinin katledildiğini, 10.000 kişinin de göçe zorlandığını kaydetmektedir²⁶.

Yakın Çağ'ın başlarından itibaren gerek savaşların gerekse ayaklanmaların bir amacı ulus devletlerin kurulması için bölgeleri Türk nüfustan arındırmak olmuştur. Bir engel olarak görülen Müslüman-Türkleri yok ederek ulus bilincini sağlamak, heterojen bir yapıya sahip Osmanlı toplumunu parçalayabilirdi ve böylece Osmanlı Devleti'nin paylaşılması gerçekleşebilirdi. Yapılan kıyımların temel sebebi bu politika olmalıydı ve zamanla meşrulaştırılmıydı. Nitekim Türkleri ve diğer Müslüman toplumları yok etmek ve sürmek Ruslar, Bulgarlar ve Ermeniler tarafından da uygulanacaktır. Bu itibarla Yunan ayaklanması, daha sonraki tarihlerde Balkanlarda ortaya çıkacak olan ayaklanmalar için örneklik teşkil etmiştir. Yunan isyanından sonra henüz kurtarılmamış bölgelerin kurtarılması ve başkenti İstanbul olmak üzere büyük Yunanistan'ın kurulması, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden diriltilmesi olarak özetleyebileceğimiz Megali İdea'nın belirlediği bu geniş sahada, özellikle Trakya ve Batı Anadolu'da yaşayan halkın çoğunluğu Türk ve Müslüman'dı. Tabiatıyla “Büyük Ülkü”nün gerçekleşebilmesi için bu coğrafyanın hâkimi olan Türklerin ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Balkanlarda millî devletlerin kuruluşu halk isyanları sebebiyle değil, yeni bağımsız devletlerin yaratılmasını desteklemek için kendilerine özgü nedenleri olan Avrupa devletlerinin gücüyle gerçekleşmiştir. Fakat bu devletlerin hiçbirisi gerçek millet değillerdi. Etnik ve dinî topluluklar mozağından millet oluşturulmaya çalışılmıştır. Millet için model olarak bir etnik topluluk ve millî dil olarak da dillerden biri seçilmiştir. Sonra da Müslüman-Türkler düşman ve şeytan olarak tanımlanmıştır. Ne kadar barbarca olursa olsun “Türlere karşı işlenen her bir eylem haklı, doğru ve zaten geç kalınmış bir eylemdir”²⁷. Anlaşılabacağı gibi bu husus, Osmanlı ülkesinde yaşayan Türk ve Müslüman olmayan unsurlar esasında yürütülen bir politika olup Yunanis-

²⁵ McCarthy, *age.*, s. 10-11.

²⁶ McCarthy, *age.*, s. 374

²⁷ Kemal H Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, Ankara 2004, s. 59-60.

tan'ın işgalleri sırasında giriştiği insanlık dışı eylemlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu itibarla Ermeni, Bulgar, Sırp ve benzeri isyanlarda olduğu gibi Yunan isyan ve işgallerinde de Türklere karşı girişilen kırım hareketleri Büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri emperyalist politikalardan ayrı düşünülemez.

Balkan Savaşlarında elde ettiği kolay zaferden sonra İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletlerin mütemadiyen teşvik ve desteklerini gören Yunanistan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Türklere karşı bu devletlerin yine destek vereceklerinden emin olarak Megali İdea'nın hedef gösterdiği Batı Anadolu'yu işgalle birlikte Türklerden arındırmaya girişecektir. Ancak öncelikle mesele'nin hukuki bir gerekçeye dayandırılması gerekiyordu. Bu konuda da bir hayli tecrübe sahibi olan Yunanistan, ilk olarak dünya kamuoyunu etkileyecek ve kendisini haklı görecektir iddialar ileri sürmekteydi. Yunanlılara göre barbar Türkler yüzbinlerce Rum'u öldürmüşlerdir. Venizelos, 300.000 Rum'un imha edildiğini söylerken²⁸ Aydın Mebusu Emanuelidis, İzmir Mebusu Mimaroglu, Çatalca Mebusu Dimitriyadis Meclis-i Mebusan'da verdikleri önergede azınlıkların katledildiklerini ve suçluların cezalandırılmaları istemişlerdir. 17 Kasım 1918 tarihinde görüşülen önergede 250.000 Rum'un sürülerek mallarına el konulduğu, savaştan sonra da 550.000 Rum'un imha edildiğini ifade edilmiştir²⁹.

Mesele sadece Rumların katledilecekleri korkusunun yayılmasıyla sınırlı kalmamış, Anadolu'daki bütün Hristiyanların katledilecekleri korkusu verilmeğe çalışılmıştır. Hristiyan Batı, insan ırkları arasında tarihte Hristiyan düşmanı olarak Türkleri gördüğü³⁰ gibi galip devletler de başlıca harp hedeflerinden birinin "Türklerin kanlı zulümleri altında tutulan milletlerin kurtarılması" olduğunu söylüyorlardı³¹. Lloyd George, Türklerin ilk fırsatta kırım hareketlerine girişeceklerini söylerken³² General Franchet D'esperey de Anadolu'daki Rumları öldürmek için silahlanan Türklerin cezalandırılmalarını istiyordu³³.

²⁸ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul 1963, s. 34.

²⁹ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara 1974, s. 65; Ömer Sami Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919.

³⁰ Salahi R. Sonyel, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten*, XLIX/195, Aralık 1985, s. 647.

³¹ Jaeschke, *age.*, s. 36.

³² Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C I, Ankara 1987, s. 33.

³³ Celal Bayar, *Ben De Yazdım*, C V, İstanbul, 1967, s. 1617.

Paris Konferansı'nda Yunanlıların İzmir'i işgal kararı alınırken de "Türkler tarafından girişilecek katliamlar sonunda Hristiyan halkın tamamen yok edilmesi ile karşı karşıya bulundukları ve Türklerin katliamlarına mani olmak" gerekçesi/bahanesi ifade edilmişti³⁴.

Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi Yunanlıların Anadolu işgali, ustaca bir planla iki temel gerekçeye dayandırılmıştır.

1. Anadolu'da Türklerin zulmü altında yaşayan Hristiyan halka karşı katliamlara girişilecektir.
2. Batı Anadolu'da yaşayan yerli Rumların nüfusları Türklerden daha fazladır. Wilson ilkeleri esasında hareketle buraların Yunanlılara verilmesi gerekmektedir.

Oysa ne Batı Anadolu'da ne de Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumlara karşı herhangi bir kıyım hareketi söz konusu değildir. Kaldı ki, İzmir'in işgalinden çok önceleri Batı Anadolu'da Mondros Mütarekesi'nin verdiği serbestliklerden de yararlanan Yunanistan, Anadolu'da Rumlar vasıtasıyla karışıklıklar çıkartmaya ve karışıklıkları Avrupa kamuoyuna Anadolu'daki Hristiyanların zulme uğradıkları ve katledildikleri şeklinde duyurmaya çalışmıştır. Türklere karşı saldırılarda bulunan Rum çetelerinin Akköy ve Yoran gibi bazı yerlerde isyana kalkıştıkları görülmektedir³⁵.

Mondros Mütarekesi yapıldıktan hemen sonra İngilizler, Samsun ve civarında Hristiyanları toptan öldürmek için Müslüman ahalinin silahlandırıldığı yönünde şikâyet ediyorlardı. Esasen I. Dünya Savaşı'ndan beri bölgedeki huzursuzluk devam etmekte olup belgelerden huzursuzluğa Rumların sebebiyet verdikleri anlaşılmaktadır³⁶. İngilizlerin şikâyetlerinin aksine 9 Mart 1919'da Samsun'un, 30 Mart 1919'da Merzifon'un İngilizler tarafından işgal edilmesinin Pontusçu çetelerin taşkınlıklarını ve tecavüzlerini artırdıkları İngiliz İstihbarat Bürosu raporlarında yer almaktaydı³⁷.

Mustafa Kemal Paşa, Mayıs ayı başlarında asayişin herhangi bir surette bozulmasını önlemek, Samsun bölgesinde huzur ve sükûnun yeniden sağlanması, silahların toplanması ve bölgedeki şuraların (teşkilatların) kapatılması

³⁴ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 26.

³⁵ Bu konuda bk. Mustafa Turan, "İzmir'in İşgalinden Önce Anadolu'da Rum Taşkınlıkları ve Tedbirler", *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Kasım 1990, s. 349-361.

³⁶ Mehmet Evsile, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV/40, Mart 1998, s. 70 vd.

³⁷ Jaeschke, *age.*, s. 102-103.

yetkisiyle 9. Ordu Genel Müfettişi olarak görevlendirilmişti. Samsun'a gitmek üzere 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa önce Sinop'a uğramış ve oradakilerle yaptığı görüşmede kara yolu ile Sivas'a gitmek istediğini söylemesine karşılık kendisine bölgede Rum çetelerinin faal olduklarını ve hayatlarının tehlikeye düşebileceğini söylemişlerdir. Bu ayrıntı bile Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurmak hayaline kapılan yerli Rumların ne denli hazırlık yaptıklarını göstermektedir. Bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri konusunda İngiliz istihbaratının bilgisinin olmaması da mümkün değildir.

İşgalden önce Anadolu'da Rum nüfus yoğunluğunu lehlerine çevirebilmek için bir iskân politikası takip eden Yunanistan, Rumların teşkilatlanmalarına ve silahlanmalarına azami gayret etmiştir. Anadolu'dan sürülen Rumlar birer vesile ile Anadolu'ya dönmeye ve kilisenin de yardımı ile yerleştirilmeye çalışılmıştır. Yunanistan, ayrıca Türklerin elinde bulunan gayrimenkulleri de satın aldirmek suretiyle "Enosis'e hukuki bir dayanak sağlamaya çalışmıştır"³⁸. Venizelos Patrikhane tarafından hazırlanmış olan, tahrif edilmiş nüfus istatistiklerine dayanarak Batı Anadolu bölgesinde Rumların Türklerden daha fazla olduklarını ileri sürüyordu. Lloyd George da Yunan iddialarını teyit edersesine İzmir'de nüfusun çoğunluğunu Yunanlıların teşkil ettiğini, İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasını isterken de self-determinasyon ilkesinden hareket edildiğini söylüyordu. Osmanlı Hükümeti ise İzmir'in Yunanistan ile hiçbir alakasının olmadığını, ahalisinin % 83 oranında Türk olduğunu ifade ediyordu. Vital Cuinet tarafından hazırlanan nüfus istatistiğinde görüleceği gibi Batı Anadolu'da Türk nüfus Rum nüfustan fazladır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra Amerikalı Amiral Bristol başkanlığında kurulan Beynelmilel Tahkik Heyeti'nin 13 Ekim 1919 tarihli raporunda da "bölgede Türk nüfusun Rum nüfusa üstünlüğü itiraz götürmez bir hakikattir" denilmesine rağmen bu gerçeklik dikkate alınmayacaktır. İşgalden sonra da Yunanistan, bölgede nüfus yoğunluğunu lehlerine çevirebilmek için katliamlara girişecek ve bölgede yaşayan Türkleri göçe zorlayacaktır. Türklerden boşalan yerlere de başka yerlerden getirilen Rum göçmenler süratle iskân edilemeye çalışılacaktır³⁹.

İzmir'in işgaline dönecek olursak; yukarıda bahsettiğimiz ilk kurşun olayından sonra başlayan Yunan mezalimi, Yunan işgalinin genişlemesiyle birlikte

³⁸ Turan, "Anadolu'da Rum Taşkınlıkları...", s. 349.

³⁹ Yunanistan'ın nüfus konusundaki iddiaları ve politikası konusunda bk. Turan, *age.*, s. 20 vd.

işgale uğrayan hemen her yerde planlı bir şekilde icra edilmiştir. Katliamların ve yapılan zulümlerin tamamını tespit etmek mümkün gözükmemekle birlikte Yunan işgaline dair hemen her belgede icra edilen bir mezalim geçmektedir. Esasen Yunanlılarca gerçekleştirilen söz konusu olayların tespiti konusunda oldukça titiz hareket edildiğini görmekteyiz.

İzmir'in işgalinden sonra Türk makamlarının şikâyetleri üzerine Yunan ordusu aleyhindeki suçları incelemek üzere bir komisyon kurulması gündeme gelmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir E.Crowe ile görüşen Venizelos Yunan işgal bölgesinde soruşturma açılmasının haksızlık olacağını söylemesine⁴⁰ rağmen 21 Temmuz 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nda Yunanlıların İzmir'deki zulümleriyle ilgili şikâyetleri incelemek üzere bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Amerikan Yüksek Komiseri Mark Lambert Bristol başkanlığında kurulan heyette İngiltere adına General Robert Hugh Hare, Fransa adına General Georges Hippolyte Bunoust ve İtalya adına General Alfredo Dall'Olio yer almışlardır. Yunanlılardan Albay Mazarakis ile Türklerden Yarbay Kadri de danışman olarak heyete katılmışlardır. Yunan işgal bölgesini gezen ve incelemelerde bulunan heyet elde ettiği bilgileri tasnif ederek kanaatlerini açıklayan ortak bir rapor tanzim ederek 15 Ekim 1919'da mesaisini tamamlamıştır. Üç bölüm halinde tanzim edilen raporun "Gerçeklerin Açıklanması" bölümünde İzmir'in işgali sırasındaki olaylar kronolojik olarak 47 madde halinde anlatılmıştır. "Sorumlulukların Tayini" bölümünde 8 madde halinde olayların suçluları ve sorumlulukları sıralanmıştır. Üçüncü "Sonuç" bölümünde ise önerilerde bulunulmuştur⁴¹.

Uluslararası İnceleme Heyeti'nin Rapora göre:

**Aydın Vilâyeti'ndeki⁴² Hristiyanların genel durumlarının mütarekeden beri memnuniyet verici olduğu tahkikat neticesinde sabit olmuştur. Hristiyanların emniyeti tehlikeye maruz değil idi.*

**Olayların asıl sebebi nefret ve düşmanlık görüşüne/duygusuna dayanmaktadır. Yunanlılar bu görüşün ortaya çıkmasını men etmek için hiçbir şey yapmamışlardır.*

⁴⁰ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1918-1938*, C IV, Ankara 1984, s. 272.

⁴¹ Heyetin çalışmaları, raporu, Milli Mücadele'ki yeri ve önemi konusunda geniş bilgi için bk. Mustafa Turan, "İstiklal Harbi'nde "Müttefiklerarası Tahkik Heyeti", Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Kasım 1991, s. 695-722.

⁴² O günkü idari yapıda Aydın Vilayeti, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli ve Muğla Sancaklarından oluşmaktaydı.

**Asırlardan beri Türkler ve Yunanlılar arasında mevcut olan kin ve nefret, olayların büyümesine ve vahşiyane bir hal almasına sebep olmuştur.*

**Yunan işgali, medeni bir görevin yerine getirilmesi mahiyetinde olmayıp derhal bir istila ve haçlı seferi şeklini almıştır.*

**Yunanlıların karaya asker çıkarmasını takip eden ilk günlerde şehrin civarında cereyan eden olaylardan görevlerinde kusur eden bazı Yunan subaylara aittir.*

**Yunan askerlerinin ileri harekâtı esnasında memleket dâhilinde kan akmasına yol açan vahim olayların sorumluluğu Yunan Hükümeti'ne aittir.*

**Menemen katliamının yegâne sorumlusu Yunanlılardır. Yunan subayları görevlerini yerine getirmedikleri gibi Yunan askerleri de ahali tarafından sebebiyet verilmemiş olduğu halde müdafaadan mahrum sivil Türklere gerçek anlamıyla katliam yapmışlardır.*

Heyetin önerileri ise şöyle sıralanmıştır:

**Şayet memleketin askeri işgal altında bulundurulmasından maksat, halkın emniyetini ve asayişini sağlamak ibaret ise işgalin, Yunan askeri tarafından değil Müttefik Devletler Kıtaaatı Başkomutanlığı'nın emri altında bulunan askerler tarafından icra edilmesi gereklidir.*

**Memleketin yalnız Yunan askeri tarafından işgali, ancak belirlenen bölgenin Yunanistan'a tamamen ilhakı, Barış Konferansı'nca kesin olarak kararlaştırıldığı takdirde devam ettirilmelidir.*

**İşgale tâbi olan havalide Türklerin Rum/Yunan unsurundan nüfus itibariyle fazla olduğu şüphesiz bulunduğundan bölgenin ilhakı milliyetlere hürmet edilmesini belirten düstura aykırı olacaktır. Türk milletinin, bu ilhakı kabul etmeyeceğinin göz önünde bulundurulması gereklidir.*

**Yunan askerinin tamamen veya kısmen işgal mıntıkasından bir an evvel geri alınıp yerine miktarca daha az müttefik birliklerinin konulmalıdır.*

**Yukarıda belirtilen tedbirler alındığı takdirde Milli Hareket'in silahlı olarak direnmeleri için ortada bir sebep kalmayacaktır.*

İnceleme Heyeti'nin raporunda açıkça ifade edildiği gibi İzmir'in işgaliyle birlikte Yunanlılar tarafından girilen katliamlardan ve zulümlerden Yunanistan sorumlu tutulmuştur. Yüksek Konsey'e göre Yunan işgal kuvvetlerinin yerine diğer devletlerin askerlerinin getirilmesi söz konusu olamazdı. Bu durumda İzmir ve civarının siyaseten kime ait olacağı meselesi hakkında bu kararın hiçbir tesiri olmayacağı bildirilmeliydi. Ayrıca Yunanistan'dan

Türk milliyetçilerine karşı daha anlayışlı bir siyaset takip etmesi ve üzücü olayların çıkmasını önlemesi istenmeliydi. Netice itibarıyla Yüksek Konsey tarafından, İzmir'deki olaylarda Yunanistan'ın suçlu bulunduğu bildirilerek, raporda belirtilen esef verici olayların tekrarlanmaması Venizelos'tan istenmiştir⁴³. 8 Kasım 1919 tarihinde Paris'te Yüksek Konsey tarafından müzakere edilen raporun yayımlanmasına izin verilmediği gibi buna bir gerekçe de gösterilmemiştir. Böylece Yunanlılar tarafından icra edilen katliamlar konusundaki gerçek kamuoyundan gizlenmiştir⁴⁴. Esasen Yüksek Konsey'in bu kararı sürpriz olmamıştır. Kaldı ki Tahkik Heyeti'nin incelemeleri ve raporlarından önce de muhtelif vesilelerle Yunanlıların icra ettikleri katliamlar ve mezalimden haberdar oluyorlardı. Mesela 17 Mayıs 1919 tarihinde General Franchet d'Esperey tarafından Binbaşı Labon, bölgedeki olayları tahkik etmek üzere Aydın Vilayeti'ne gönderilmiştir. Aydın, Nazilli ve Çine'de incelemelerde bulunan Labon "İzmir facialarının vâki olacağını Fransa bilse idi Yunan işgaline katıyyen razı olmazdı" demek suretiyle hissiyatını belirtmiştir. 22 Haziran 1919 tarihinde İngiliz Temsilcisi Hatkinson Soma'ya giderek Yunanlılar tarafından yakılan köyler ve yapılan mezalim hakkında tahkikatta bulunmuştur⁴⁵.

Osmanlı askerî ve idari makamlarınca da Yunan mezaliminin tahkik ve tespitine önem verilmiştir. Zaman zaman tamimler çıkarılarak delillere dayalı istatistikler, mümkün olur ise fotoğraflarla Türk haklarına yapılan mezalimine dair bilgiler toplanmıştır. Toplanan bilgiler bazen Fransızcaya tercüme edilerek kitap haline getirilmiş ve Hariciye Nezareti vasıtasıyla İtilaf Devletleri Komiserliklerine bildirilmiştir. Hakeza Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra da Ankara Hükümeti'nce Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde gerçekleştirdikleri mezalim hakkında yer ve zaman gösterilerek delilleriyle birlikte bilgiler toplandığı gibi zaman zaman tahkik komisyonları kurularak olayların geçtiği mahallerde incelemeler yapılmıştır⁴⁶. Resmî yazışmalarda da yer alan ifadelere istinaden Yunan mezaliminin titizlikle tespitine çalışılmışsa da bütün olayların bir dökümünü yapmak pek de mümkün gözükmemektedir.

Yunanlılar, işgalleri sırasında akla gelmeyecek zulümlerde bulundukları gibi Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda kaçarlarken güzergâhlarındaki köyleri

⁴³ Turan, "Tahkik Heyeti...", s. 720-721.

⁴⁴ Baytok, *age.*, s. 142.

⁴⁵ Turan, *age.*, s. 311-313.

⁴⁶ Turan, *age.*, s. 330 vd.

önceden hazırladıkları yangın taburları marifetiyle yakmışlar ve kaçamayan halkı da kadın, çocuk, yaşlı demeden merhametsizce katletmişlerdir. 13-15 Eylül 1922 tarihinde de İzmir'de Ermeni mahallesinde büyük bir yangın çıkmıştır. Yangının kimler tarafından çıkarıldığı konusunda farklı iddialar ileri sürülmüştür⁴⁷.

Yunanistan'ın imha (yok etme) ve tehcir (göç ettirme) politikasına uygun olarak Türk halkına karşı Yunanlılar tarafından girişilen katliamlar ve mezalimin yer aldığı yüzlerce belge vardır. Bu belgelerden hareketle yapılan mezalimi kabaca öldürme, yaralama, ırza tecavüz, tehdit-baskı, tutuklama, gasp etme, yağmalama, yakma, tahrip etme, her türlü hakaret olarak tasnif edebiliriz. Burada yapılan Yunan mezalimine dair bazı örnekler vermemizde fayda vardır.

Mesela; Manisa'nın Hamzalı Köyü'nde 12 Temmuz 1919 tarihinde bir ihtiyar öldürülmüş, iki kişi de yaralanmıştır. Cumalı Köyü 13 Temmuz 1919'da kısmen yakılmıştır. Burada bir ihtiyar öldürülmüş ve yakılmıştır. Bir kadının gözleri oyulmuş, tarlalarında çalışan üç Türk öldürülmüştür. Çenke Köyü de 13 Temmuz 1919'da yakılmış, burada da bir ihtiyar kadın yaralanmıştır⁴⁸.

Halide Edip (Adivar) başkanlığındaki heyetin raporuna göre Manisa-Turgutlu'da ölenlerin sayısı belli değildir. Turgutlu kurtarıldıktan sonra kuyulardan ve enkaz altından cesetler çıkarılmaktadır. Turgutlu'da 20.000 nüfusun yarısı kalmıştır. Bunların ne kadarının şehit ne kadarının esir edildiği meçhuldür⁴⁹.

Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyetin incelemelerine göre 4000 haneli Alaşehir'de ancak 100 ev kalmıştır. 10 dükkân, 10 cami, 20 mescit, istasyon binası ve 22 köyün evleri yakılmıştır. Bu köyler halkının büyük bir kısmı öldürülmüş, kurtulabilen 50 yaralı tedaviye alınmıştır⁵⁰. 4 Eylül 1922 tarihli bir resmî tebliğde Yunanlıların Alaşehir ve civarındaki ova köylerindeki halkı kısmen diri diri yakmak suretiyle katlettikleri ifade edilmektedir⁵¹.

⁴⁷ Bu konuda bk. Mustafa Turan, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını, 13-15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdîr Sançar Armağanı*, Afyon 1995, s. 214-243.

⁴⁸ Turan, *age.*, s. 189.

⁴⁹ *Anadolûda Yunan Zulüm ve Vahşeti*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338, s.122. Raporun orijinal metni için bk. Turan, *age.*, s. 411 vd.

⁵⁰ *Anadolûda Yunan Zulüm ve Vahşeti*, s. 65.

⁵¹ *Anadolûda Yunan Zulüm ve Vahşeti*, s. 109.

Aydın Valiliği'nin raporuna göre: Aydın'da 375 kişi öldürülmüş, 104 kişi yaralanmış, 34 kişi de kayıptır. Yunanlıların vapurlardan denize attıkları ve gömdükleri Türklerin sayısı binleri aşmaktadır. 111 kişi darp edilmiş, 113 kızın ırzına tecavüz edilmiş, 115 kişi sebepsiz yere hapsedilmiştir⁵². Bu resmî rapor gibi daha yüzlerce rapor ve belgede Yunan katliamları ve mezalimi zikredilmiş, tespit edilebilen zayıat miktarları belirtilmiştir.

Paris Konferansı Yüksek Konseyi, Türklere karşı giriştikleri katliamlar ve insanlık dışı hareketler konusunda Venizelos'u resmen uyarmış ise de İzmir'den sonra işgallerini genişleten Yunanlılar hiç hız kesmeden katliamlarına devam etmişlerdir. Yunan kuvvetlerince bugünkü 12 vilayet işgal edilmiş olup galip devletlerin uğradıkları zulümler karşısında sessiz kaldıklarını gören Türk milleti için meşru müdafaa hakkı doğmuş, kendi haklarını savunmak için silaha sarılmaktan başka bir çare kalmadığını görmüştür. Bu itibarla Yunanlıların işgal ettikleri yerlerde gerçekleştirdikleri mezalim, Kuvâ-yı Milliye'nin ortaya çıkmasında önemli ve tahrik edici bir neden olmuştur. Lord Kinross'un ifadesiyle: "Yunanlıların işgaline uğramak, hiçbir yurtsever Türk'ün sindiremeyeceği bir hareketti. Bu tam, Türk'ün savaşçı ruhunu bir kere daha ateşlemek için gereken kıvılcımdı." ⁵³ Mustafa Kemal Paşa, "İzmir hailesinden (trajedisinden) sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassis (duygulanmış) ve mütenebbih (uyarılmış) oldu ve derin bir uçuruma sürüklendiğini idrak etti ve onu müteakip hukukunu bizzat müdafaaya karar verdi." demiştir⁵⁴. Rahmi Apak da "Türk'ü tekrar silaha sarılmağa mecbur eden başlıca iki faktörden birisi, 15 Mayıs 1919 günü Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılması, ikincisi de yerli Hristiyanların memleketi işgal eden düşman askerlerinden yüz bularak Türklerin mallarına, canlarına, şeref ve namuslarına saldırmak suretiyle yaptıkları şamarlıklar olmuştur." demektedir⁵⁵.

⁵² Raporun orijinal metni için bk. Turan, *age.*, s. 411 vd.

⁵³ Lord Kınross, *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul 1984, s. 250.

⁵⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C II, Toplayan Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1981, s. 11.

⁵⁵ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara 1957, s. 190.

Sonuç

Yunanistan, I. Dünya Savaşı'nın galibi olan devletlerin himayesinde işgalleri süresince insanlık suçunun ötesinde Anadolu'da tam bir soykırıma girişmiştir. Yunanistan'ın Müslüman Türk Milletine karşı soykırıma girişmesinin tarihi sebepleri olduğu gibi hukuken Batı Anadolu'ya sahip olmak için bölgede nüfus yoğunluğunu değiştirmek istemesi soykırım siyasetinin bir gereği olarak görülmüştür. Yunanistan'ın işlediği suçlar konusunda başta İngiltere olmak üzere Batılı devletler de masum değildir. Esasen Şark Meselesi çerçevesinde değerlendirilirse Yakın Çağ'ın başlarından itibaren etnik kimlikler üzerinden hareket eden büyük devletler ulus-devletlerin ortaya çıkmasını sağlayacak hukuki gerekçeleri hazırlamışlardır. Bu devletlerin tahrik, teşvik ve destekleriyle Müslüman olmayan unsurların (Anasır-ı Gayr-ı Müslime'nin) isyanlarıyla başlayan süreç, özerk ve bağımsız ulus devletlerin ortaya çıkması ile sonuçlanıyor, Osmanlı Devleti de gittikçe zayıflamış oluyordu. 1821 yılında başlayan Yunan isyanı sonunda bağımsız Yunan devletinin kurulmuş olması, netice alınabilir bir politika olarak kabul gömüş ve diğer unsurların isyanını sağlamıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik bir devlet olarak çıkan Osmanlı Devleti imzalamış olduğu mütareke ile galip devletlere tamamen teslim olmuştur. Türklerin direnme güçleri kalmadığı gibi direnme umutları da kalmamıştı. Böyle bir dönemde Anadolu'yu işgal etmeye başlayan galip devletler, işgalin en önemli gerekçesi olarak Anadolu'da yaşayan Hristiyan halkın Türkler tarafından yok edilmek tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ileri sürüyorlardı. Hukuki zeminde işgalin haklı gerekçesi olarak da Batı Anadolu'da Rumların nüfuslarının Türklerden daha çok olduğu iddiasından hareket edilmiştir. Her iki tez esasında Yunanistan'ın Anadolu'da işgali sağlanmıştır. Aslında Anadolu'da yaşayan Hristiyan halkın hayatları tehlikede olmadığı gibi Rumların nüfusu da hiçbir yerde fazla değildir. Gerek Yunan isyanında gerekse Balkan Savaşları sırasında Türklere karşı girişilen mezalim ve katliamların benzer şekilde icra edilmesi halinde Batı Anadolu'da demografik yapı değiştirilebilir ve Yunanistan tarihi emellerine bir adım daha yaklaşmış olabilirdi. Yunanistan galip devletler safındadır ve özellikle İngiltere her bakımdan Yunanistan'ı desteklemektedir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanistan tarafından işgali anından itibaren başlayan mezalim ve katliamlar, işgale karşı Türklerin direnişinin yol açtığı iddiası ile açıklanamaz. Zira söz konusu işgal siyasetinin tarihi ve hukuki sebepleri vardır.

Yunanistan Anadolu'da işgal ettiği her yerde planlı bir şekilde mezalimin her

türlüsünü gerçekleştirmiştir. Gerekçesi ne olursa olsun Yunanistan, işgalleri döneminde tam anlamıyla soykırım siyaseti izlemiştir. Yunanlılar tarafından girişilen katliamlar ve mezalim, Türk belgelerinde tespit edildiği gibi bizzatıhi galip devletlerce yapılan incelemeler, hazırlanan raporlar ve pek çok yazışmada açıkça ifade edilmiştir. Buna rağmen Yunan mezalimi işgalci devletler tarafından görmezden gelinmiştir. Bu itibarla Türklere karşı Yunanlılar tarafından girişilen katliamlardan ve zulümlerden bu devletler de sorumludurlar.

Yunan zulümleri karşısında İtilaf Devletlerinin tutumları ve işgal altındaki İstanbul yönetiminin acziyeti Türk milletinin bizzat mücadele etmek inancını kuvvetlendirmiştir. Bu itibarla Yunan mezalimi meşru müdafaayı doğurmuştur. Sonunda kendisine reva görülen insanlık dışı hareketlere katlanmak zorunda kalan ve büyük acılar yaşayan Türk milletinin başlattığı Millî Mücadele hareketi karşısında tutunamayan Yunanlılar, arkalarında unutulmayacak büyük acılar bırakarak Anadolu'yu terk etmişlerdir.

KAYNAKLAR

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.

Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara 1957.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C II, Toplayan: Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1981.

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, C V, İstanbul 1967.

Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, C VI, İstanbul 1968.

Baytok, Taner, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul 2000.

Coşar, Ömer Sami, *İstiklâl Harbi Gazetesi*.

Çelebi, Mevlüt, "Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/26, Ankara 1993, s. 395-416.

Demirhan, Hasan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, VII/2, Temmuz 2019, s. 201-219.

Demirhan, Hasan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü", *Gaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVIII/4, 2019, s. 1515-1536.

Evsile, Mehmet, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV/40, Mart 1998, s. 69-96.

Gaulis, Berthe George, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul 1981.

Gökbilgin, Asaf, *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın 1964.

Gökbilgin, Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken*, C I, Ankara 1959.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1991.

Karpat, Kemal H., *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, Ankara 2004.

Kinross, Lord, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul 1984.

Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul 1963.

Köylü, Murat, "Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909- 1922) İstiklal Harbine Etkisi", *Toros Üniversitesi, İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, II/4 Aralık 2015, Mersin, s. 31-56.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1998.

McMillian, Margaret, *Paris 1919*, çev. Belkıs Dışbudak, Ankara 2001.

Sonyel, Salahi R., "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten*, XLIX/195, Aralık, 1985, s. 647-656.

Sonyel, Salahi R., "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler", *Belleten*, 233, 1998, s. 107-120.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C I, Ankara 1987.

Şimşir, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1918-1938*, C IV, Ankara 1984.

Taçalan, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1970.

Turan, Mustafa, "İstiklal Harbi'nde "Müttefiklerarası Tahkik Heyeti", Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Kasım 1991, s. 695-722.

Turan, Mustafa, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını, 13-15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdett Sançar Armağanı*, Afyon 1995, s. 214-243.

Turan, Mustafa, "İzmir'in İşgalinden Önce Anadolu'da Rum Taşkınlıkları ve Tedbirler", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Kasım, 1990, s. 349-361.

Turan, Mustafa, *Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 3. Baskı, Ankara 2014.

Turan, Mustafa-Gürbüz, Musa, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suçlar ve Tarihi*, S. 1, Yaz 2006, Ankara, s. 9-42.

Umar, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara 1974.

Yellice, Gürhan, "Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan: Çanakkale'den Milli Bölünmeye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, 2016 Bahar, s. 205-242.